

Korinek László

A BÜNTETŐELJÁRÁSI EGYEZSÉGRŐL KRIMINOLÓGUSSZEMMEL

A jubiláns a 2017-es büntetőeljárás törvény intézményei közül fontosnak ítélte meg az elkövetést beismerő ember és a büntető hatalmát gyakorló államot képviselő szervek, személyek együttműködését.¹ Nem tévedett. A következtetéseivel egyetértek, a jelen tanulmányban azonban – inkább kiegészítő, a továbbgondolást tükröző – néhány további problémával kívánok foglalkozni.

Nem nehéz észrevenni, hogy a cselekmény elkövetését beismerő terhelt – és védője – alakító szerepének az elismerése a büntetőeljárásban jogtörténeti mércével mérve újnak mondható. Ez természetes, hiszen a polgári demokrácia, a modern állam intézményes működésének fontos tétele volt a kriminális magatartások kezelésének a monopolizálása. Hatályos büntetőkodeksünk (2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről) már az elvi alapokat megjelölő preambulumban leszögezi: egyik célja az állam kizárólagos büntető hatalmának az érvényesítése. Emellett témánk szempontjából az emberi jogok védelme emelhető ki általános törekvésként.

A társadalomra veszélyes magatartások megítélése és azzal összefüggésben a szükséges közhatalmi reagálás kijelölése keretet ad a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított személyeknek az eljárás kimenetelét is meghatározó módon történő bevonására. A kriminalitást teljes mértékben felszámolni kívánó,² ellene háborút hirdető³ nézetekhez igazított kriminálpolitika aligha engedné be a potenciális elkövetők tárgyalási pozícióját elismerő egyezségkötési eljárást a bűnüldözés világába.

Ezzel szemben Durkheim nyomán azt lehet mondani, hogy a bűnözés jelensége normális, vagyis a stabil társadalmakban a rendszer működési következményének tekinthető. Ezért nem reális cél a kriminalitás teljes felszámolása,

¹ POLT 2020; 2022.

² LENIN 1973.

³ BAYLEY 2014; JOHNSON 1966.

de e tömegjelenség nullához közeli szintre csökkentése sem. Ebből nem következik az, hogy az államnak tétlenül kell szemlélnie a büntetendővé nyilvánított cselekmények alakulását, de az igen, hogy az elkövetők túlnyomó többsége nem a rendszer, az emberi közösség kiiktatandó ellensége, tehát akár a velük folytatott beszélgetések, a velük kötött megállapodások is eszközt szolgáltathatnak a közállapotok javítására. A terheltek aktív közreműködése a bűnüldözésben és a büntető igazságszolgáltatásban tehát nem az ördögtől való, az előnyök pedig elég nyilvánvalók. A közhatalom tényezőinek tehermentesítése, az ügyek intézésének a felgyorsítása mellett kiemelést érdemel, hogy a feltételezett elkövetők részvétele a tényállás tisztázásában, sőt a következmények (például a bekövetkezett kár) kompenzálásában vagy legalább azok enyhítésében az egyéni megelőzésnek is fontos eszköze.

Kutatási eredmények támasztják alá, hogy a bűnüldöző szervek legitimációját a társadalmi kohéziót is szolgáló igazságosság tudja a legjobban megközelíteni. Ez azt jelenti, hogy a döntések meghozatalát előkészítő eljárásban az érintetteket – beleértve a terhelteket is – meghallgatják, az általuk előadottakra érdemben reagálnak. Az emberek (beleértve az elkövetőket is) bevonása az őket érintő ügyekbe, az igazságosság (ennek részeként a történetek megismerése és megértése iránti érdeklődés, valamint a pártatlanság) iránti elkötelezettség tudatosítása kiemelkedően fontos. A határozatok ilyen módon megalapozott, a nem elfogadott állításokra is kitérő, meggyőző indokolása erősíti nem csupán az egyes közhatalmi szervek, hanem a normák tiszteletét is. Ezzel lehet a témával foglalkozó kutatók többsége szerint legjobban hozzájárulni – ha nem is rövid távon – a bűnözés csökkentéséhez.⁴

Polt Péter szerint a hatályos szabályozás szerinti egyezség megfelel annak az állami célnak, hogy gyors és hatékony módon érvényesítsék az állam büntetőigényét. Lehetőséget teremt a terhelt számára is, hogy az általa elkövetett cselekmény miatt enyhébb szankcionálásban részesüljön. A sértett kompenzálása biztosított, ő hamarabb és egyszerűbb módon juthat jóvátételhez. Emellett az ilyenfajta egyezség a társadalom számára azt az üzenetet közvetíti, hogy a bűncselekmény elkövetőjét valóban felelősségre vonják.⁵

Nem vitatva ezen előnyök meglétét fel kell tenni azt a kérdést: milyen tényleges körülmények között jöhet létre az egyezség, milyen kriminálpolitikai keretbe illeszthető. Világosan látni kell, hogy a polgári jogi megállapodástól eltérően

⁴ BRADFORD et al. 2015; TYLER 2006.

⁵ POLT 2020.

itt távolról sem egyenjogú, még kevésbé ugyanolyan mozgástérrel rendelkező felekről van szó. A fogalomnak – jogvita kölcsönös engedménnyel történő rendezése – ugyan megfelel az intézmény, de a partnerek pozíciója mégsem közömbös. A jogi eszköztár ugyanis szakemberek számára köztudomásúan alkalmas a felszínen megjelenő forma révén a valóságos viszonyok eltorzítására. Magyarul: a szabad akaratnyilvánítás adott esetben (például háborús konfliktusok rendezése) diktátumot is takarhat.

Szükség van arra – kriminológiai megközelítésben mindenképpen –, hogy vizsgáljuk a büntetőhatalmat kizárólagosan gyakorló államnak a büntetőjog intézményrendszeréhez, és mivel a beismeréstől indulunk, különösen a büntetéshez való viszonyulását. Illeszthető-e mindez az egyezés terhelti pozíció felfogásában történt elmozdulásként?

A jubiláns által hivatkozott indokok nem lépik túl az egyébként elfogadott és intézményesített elvárások rendszerét. Meggyőződésem azonban, hogy az egyezés lehetőséget biztosít olyan felfogás érvényesítésére, amely az eljárási igazságosság szellemében új távlatokat nyithat a bűnről és a büntetésről való gondolkodásnak.

Konkréten a John Braithwaite által kidolgozott tétel, a „reintegráló megsegényítés” érdemel különös figyelmet. Ennek lényege abban a törekvésben foglalható össze, hogy a büntetőjogi elmarasztalással szükségképpen együtt járó megbélyegzés ne legyen egyidejűleg kirekesztés, az elkövető emberi méltóságát sértő vélemény kifejezése. A megsegényülés lényegében az elkövetett cselekmény társadalmi értékelésének belsővé tétele.⁶ Esszenciáját tekintve nem különbözik attól, amit a mi jogi kultúránkban megbánásnak nevezünk. Annyi az eltérés, hogy ez utóbbi kevésbé utal a lelki folyamat mélységére, hiszen alapulhat azon a felismerésen is, hogy nem érte meg a dolog, mert a hátrányok meghaladják az esetleges előnyöket. Az átértézt szegény egyértelműen erkölcsi önértékelés. Az itt hivatkozott elmélet szerint a jogkövetkezménynek egyidejűleg kell kifejeznie az ügy tárgyát képező magatartás rosszallását, valamint azt az üzenetet, hogy a deliktum annak a közösségnek ártott, amelynek az elkövető továbbra is tagja marad. Ha ennek az értékelésnek mindkét oldalát elfogadja a terhelt, akkor van remény a jövőbeni változásra, ami egyébként a magyar büntetőjog egyéni megelőzési szempontját is előmozdítaná. De a társadalom számára is sikerrel kecsegtető üzenete van az ilyen megközelítésben alkalmazott

⁶ BRAITHWAITE 1989.

szankciónak: a közgondolkodásban – és sajnos a politikában is – meggyökereedett elrettentésközpontú felfogással szemben az egész eljárás és az üggyöntő határozat morális tartalma kerülne előtérbe. Ez egyébként is szükséges volna.⁷

A reintegráló megszégyenítés teóriájának hívei szerint annak alkalmazása esetén a bűnözés alacsonyabb szinten marad, egyértelműen eredményesen használható tehát a kriminalitás elleni fellépésben. A jól megválasztott büntetés összekapcsolja az egyént a közösséggel. Méghozzá olyan módon, hogy a szégyen nem csupán a saját magatartásra vonatkoztatva jelenik meg, hanem a csoport iránti felelősséggént is. Arról van szó, hogy visszatartó erőt jelent a „nem hozok rátok szégyent” megfontolása, hiszen egy markánsan elkülönülő, illetőleg megjelölt csoport (például japánban a rendőrök) tagjaként cselekedni egyben a közösség képviseletében való eljárást jelenti, legalábbis a külvilág szemében. Ezért igazán fontos, hogy a megszégyenítés ne kirekesztő, hanem megtartó legyen.⁸ Az ilyen megközelítést alkalmazó társadalmakban (például Japán) a bűnözés alacsony szinten marad.⁹

Kétségtelen tény, hogy az említett elmélet helyessége ellenőrzésének kutatási eredményei a kriminálstatisztika és a reintegráló megszégyenítés erős korrelációját nem támasztották alá,¹⁰ ami álláspontom szerint azt igazolja, hogy a meghatározottság nem szűkíthető le egyetlen – bármilyen fontos – tényező szerepére. A mondottak szerint ez az elmélet az eljárási igazságszolgáltatás alkalmazásával kiegészítve már ígéretes prevenció alap akkor is, ha az eredmények nem azonnal mérhetők. Amellett értékelendők az egyéb hatások, például a közösségi összetartozás élményének az erősítése,¹¹ a bűnözéskontroll intézményeivel fennálló kapcsolat és a belépők vetett bizalom erősítése stb.

Az egyezés tehát nem szakítható el a bűnüldözés, valamint a büntető igazságszolgáltatás rendszerétől, ez utóbbiak pedig közvetlenül kapcsolódnak a hatalomgyakorlás egész szisztémájához. A terhelt bevonása a saját sorsát alakító büntetőeljárásba egyértelműen pozitívan értékelhető, az eredmények – és itt a kifejtetteknek megfelelően a hatásokat a bűnügyi számokon túl is értékelni kell – szempontjából azonban egyáltalában nem mindegy, hogy milyen tényleges helyzetben lévő személyek élhetnek ezzel a lehetőséggel. Az sem mindegy, hogy

⁷ ANDENAES 1952; 1975.

⁸ KORINEK 1986.

⁹ BRAITHWAITE 1989.

¹⁰ BAUMER et al. 2002.

¹¹ MAROTTA 2009.

a megállapodás mennyire alkalmas az általánosabb kriminálpolitikai célok szolgálatára. Megállapítható – ahogyan arról szó volt –, hogy a jogalkotó inkább a már kodifikált értékek jobb érvényesülését kívánta előmozdítani, a közhatalomnak a kriminalitáshoz való viszonyulásában elmozdulás nem történt, legalábbis a durkheimi felfogásra épülő bűnözéskezelés irányába.

A hatályos büntető törvénykönyv megalkotásával kapott lendületet az a folyamat, amelynek eredményeként az összбűнözés kétségtelenül – legalábbis a hivatalos számokból – jelentős csökkenését elkönnyvelik.¹² Nem kis mértékben a fokozott szigornak tulajdonítva a sikert. Csakhogy mindennek ára van. Az Egyesült Államokban felismerték, hogy az egyébként szintén jelentős lefelé történt kriminálstatisztikai elmozdulással járó (a pontos összefüggések nem feltártak) igen magas bebörtönzöttségi arányszámok már komoly társadalmi problémát jelentenek. Egyet lehet érteni azzal az értékeléssel, amely szerint nem elegendő azt a kérdést feltenni: hogyan lehet megbüntetni és elrettenteni a бűнelkövetőket. Fontosabb arra keresni a választ, hogy hogyan lehet erősíteni azokat a kötelékeket, amelyek lehetővé teszik a jó családi életet, erősítik a közösséget, végső soron meghatározzák a társadalom egészének az összetartozását.¹³

A „keményvonalas” büntetőpolitika ugyanis szükségképpen kiszakítja a szabadságvesztésre ítélt embereket a családjukból, a munkahelyi és más közösségekből, lehetetlenné teszi – sokszor kifejezett ítéleti rendelkezéssel is – a társadalmi-politikai tevékenységük folytatását. Erre lehet azt mondani, hogy megérdemlik, de az ember egy demokratikus jogállamban nem elszigetelt egyénként létezik.¹⁴ Azt a kérdést is fel kell tehát tenni, hogy az ártatlan családtagok is megérdemlik-e, hogy büntessék őket, például azzal, hogy ellehetetlenül a megélhetésük, sőt: tipikusan erejükön felül még nekik kell támogatniuk a szabadságától megfosztott apát vagy anyát.

El kell ismerni, hogy Magyarországon voltak és vannak törekvések az elkövető megbüntetésének szükségessége és a jelzett társadalmi károk közötti feszültség enyhítésére. Megemlíthető például a reintegrációs őrizet intézménye, az anya-gyermekek részleg a бörtönben stb. Ezek azonban elenyésznek a retributív megközelítésen alapuló büntetőjog érzéketlensége miatt. Hozzá kell tenni, a punitív szemlélet térhódítása nem kizárólag hazánkra jellemző.

¹² *Amire Magyarország büszke lehet* 2021.

¹³ BRAMA 2004.

¹⁴ BECKER 1996.

Ahogy arra Fleck Zoltán rámutatott, a civilizálódás a múlt század demokratikus rendszereiben egyre humánusabb intézményeket, a javító szándék kinyilvánítását, a közfigyelem tereiből kivont börtönöket jelentett.

„Ez a tendencia látszott megfordulni az 1960-as, 1970-es évektől a félelem, a növekvő erőszak és az intoleráns reakciók irányába. A büntető hatalom megváltozott természete mögött nyilvánvalóan a háttérben mély társadalmi változások zajlottak, a stabilitás és biztonság évtizedei után jött az aggodás, bizonytalanság. A tolerancia helyét átvette a biztonságot veszélyeztető ellenség képzete.”¹⁵

Ez egészen szélsőséges megoldások alkalmazásának a szorgalmazásához is elvezetett. Komolyan felmerült például a büntetőjog egész garanciarendszerének a feladása a legsúlyosabb kriminális megnyilvánulások elleni küzdelemben, beleértve akár a kínvallatás visszavezetését is, igaz, nem büntetesként, hanem a felderítés, valamint a súlyos következmények megelőzése és elhárítása érdekében.¹⁶

Nagy Ferenc arra hívta fel a figyelmet a magyar jogfejlődéssel kapcsolatban, hogy a hagyományos elvek (mint például a büntetőjogi fellépés *ultima ratio* jellege, a tetтарыos büntetés) részbeni vagy teljes feladása az egyéniesítés lehetőségeit is jelentősen korlátozza, ami témánk szempontjából is fontos megállapítás. A hivatkozott szerző szerint: „A (büntető)jog és az igazságosság eszméjét a hatásos biztonsági és megtorló szemléletet képviselő (kriminál) politika peremhelyzetbe szorította.”¹⁷

Ilyen körülmények között kicsi az esély arra, hogy a terheltek az eljárásra tényleges, érdemi befolyást gyakoroljanak a számukra kijelölt alkupozición túlmenően. Az természetesen nekik is fontos, hiszen a jogkövetkezmények jelentősen kihatnak a további életükre. De az eljárási igazságosság érvényesülése ennél többet is adhatna: segítséget a társadalmi és jogi normák belsővé tételéhez, a bűnözést kezelő intézmények elfogadásához, ezen keresztül pedig a közösségi kohézió erősítéséhez is.

Ma komoly akadályt jelent, hogy az egyezségnek a vádemelést megelőző szakaszban kell létrejönnie, ami az eljárás szerkezetéből logikusan következik, de szükségszerűen azzal jár, hogy a tárgyalási pozíciók távolról sem egyenlők. A terhelt ki van szolgáltatva az ügyésznek, akit a nyomozó hatóság lát el

¹⁵ FLECK 2014.

¹⁶ DERSHOWITZ 2002; JAKOBS 2010.

¹⁷ NAGY 2014.

munícióval. Az eljárás inkvizitórius, a terhelti jogok a bírósági tárgyalásokon teljeseznek ki. A törvény által lehetővé tett megállapodás tehát formálisan szabad akaraton alapul, valójában a tartalmát illetően erősen behatárolt. Kétségtelen tény, hogy ez a feszültség a mindig formális jogok és a valóság által kínált lehetőségek között általában is fennáll (gazdagnak és szegénynek egyaránt tilos a Szajna hídja alatt aludni). Az egyezség azonban éppen a merev szabályoktól engedi az eltérést gyakorlati, a valóságot „beengedő” megoldásként. Az eddigi fejtegetésekkel azt próbáltam alátámasztani, hogy a terhelti közreműködés intézményesítése üdvözlendő, de nem elégséges a kriminológiai szempontból kívánatos elmozduláshoz.

Az egyik változtatási lehetőség az érdemi döntések – így az egyezség alapján kiszabott ítélet – előkészítésének a bírósági szakaszba való áttétele. Ez a nyomozóelvű eljárásban kevésbé érvényesülő terhelti jogok szempontjából egyben a megállapodás érdemi, ismereteken alapuló létrehozását mozdítaná elő, ezzel az intézmény a máshonnan ismert vádalkuhoz kerülne közelebb. Az igazságszolgáltatás szerepének az erősítését célozta a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény, egyben a jogerős határozat meghozataláig terjedő időt is lerövidítve, a felesleges ismétlődéseket is jórészt kiküszöbölve. Ismeretes, hogy a jogszabály eredeti formájában nem lépett hatályba. Ezért nehéz megmondani, hogy mennyire járult volna hozzá az ügyek gyorsabb elbírálásához, de a sokszor hosszú évekig tartó nyomozás egyszerűsítésével logikusan feltételezhető, hogy jelentősen. Érdekes, hogy az eljárást jórészt a korábbi helyzethez visszaigazító, de új elemeket is tartalmazó módosítások nagy része éppen az időszűrőseget emelte ki hatékonyabban érvényesítendő célként. Megemlíthető például a terhelttel kötött megállapodás és a tárgyalásról való lemondás feltételeinek a pontosítása, a kiszabható büntetésnek az egyezséghez igazítása, kiszámíthatóbb módon.¹⁸

Tény tehát, hogy a nyomozási és bírósági szakasz egymáshoz való viszonyának a radikális megváltoztatása nélkül is van lehetőség az eljárási igazságosságot, a terhelt érdemi részvételét előmozdító változtatásokra. Az inkvizitórius és akkuzatórius szakaszok közelítése nem megoldhatatlan feladat, Finszter Géza szerint az már zajlik is, méghozzá az utóbbi szisztéma elveinek a nyomozásba történő átvitelével.¹⁹ Ennek nyilván vannak korlátai, de való igaz, hogy nincs akadálya például a védelemhez való jog tartalma bővítésének, ami témánk szempontjából kiemelkedően fontos.

¹⁸ NAGY 2009.

¹⁹ FINSZTER 2014.

Hozzáteesszük: a retributív kriminálpolitika sem zárja ki teljesen az eljárás alá vont személyek érdemi részvételét, érdekeik aktív érvényesítését. Hegel például a bűn és a büntetés egy szintre emelése alapján egészen odáig eljutott, hogy a szankció alkalmazását az elkövető jogaként fogalmazza meg.²⁰ Ez vitatható, de az alapgondolat mégis a terhelt egyenlő méltóságú személyként történő kezelése, amely az egyezséghez is jó alkotmányos alap.

Példaképpen említhető a fegyverek egyenlőségének elve, amely értelem-szerűen kötődik a bírósági eljárás struktúrájához. Annak lényeges elemei azonban megjelenhetnek már a nyomozásban. Kiemelkedő jelentősége van a terhelt iratmegismerési jogának, amely elengedhetetlen feltétel az informált nyilatkozattételhez. A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény ebben a tekintetben előrelépést mutat a korábbi szabályozáshoz képest, de a jogszabály 100. §-a számos korlátozást tartalmaz, illetőleg ilyenek alkalmazására lehetőséget biztosít. Témánk szempontjából azonban lényeges, hogy a törvény 352. §-ának (1) bekezdése kimondja: a gyanúsított és a védő az eljárás valamennyi ügyiratát a vádemelés előtt legalább egy hónappal, teljes terjedelmében megismerheti, az indítványait, észrevételeit megteheti. Ez elegendő lehet egy megalapozott egyezség megkötéséhez.

Mindebből az következik, hogy az egyezség szabályozása kriminológiai szempontból pozitívan értékelhető, a benne rejlő lehetőségek köre azonban a bűncselekmények megelőzése és az eljárási igazságosság érvényesítése érdekében bővíthető, sőt bővítendő.

A magyar ügyészség 153 éves történetében szolgáló korona- vagy legfőbb ügyészek tudományos aktivitásuk szempontjából három kategóriába sorolhatók. Elenyésző számban, de akadtak, akik csak hivatalnokok voltak. A második kategóriába azok tartoznak, akik publikáltak, sőt akár számottevő tudományos életművet hagytak maguk után. A harmadik kategória talán a legfigyelemreméltóbb. Ők, mielőtt az ügyészség első hivatalnokai lettek volna, már kiváló tudósoknak számítottak. Finkey Ferenc, Györgyi Kálmán és Polt Péter valamennyien büntető-jogászok. A nemrég elhunyt Györgyi Kálmán tudományos életművét itt nincs hely méltatni, de engedtessek meg, hogy Finkey Ferenc koronaügyész számomra legemlékezetesebb jellembeli tettét felidézzem. Király Tibor akadémikus, aki a pozsonyi egyetemen volt joghallgató, mesélte a következőket. Finkey mint az Erzsébet Tudományegyetem utolsó rektora 1919-ben kételkedett abban,

²⁰ HEGEL 1983.

hogy Csehszlovákia tartós államalakulatként fenn tud maradni, ezért kitartott Pozsonyban, s mivel semmiféle jövedelme nem volt, így a piacon árusította a kertjében megtermelt zöldséget-gyümölcsöt, s ebből tartotta el magát, vagyis szó szerint csak az éhhalál elől volt hajlandó Budapestre költözni.

A köszöntésnél talán helyénvaló, ha emlékeztetünk minden olvasót, hogy milyen kiváló elődök nyomában jár a 70. születésnapját ünneplő jubiláns.

Tisztelt Professzor Úr! Kedves Péter! Boldog születésnapot kívánok!

IRODALOMJEGYZÉK

- Amire Magyarország büszke lehet – A nemzeti büntetőpolitika sikerei, vívmányai* (2021). Kézirat (lektorálta Trócsányi László).
- ANDENAES, Johannes (1952): General Prevention – Illusion or Reality? *The Journal of Criminal Law, Criminology, and Police Science*, 43(2), 176–189. Online: <https://doi.org/10.2307/1139261>
- ANDENAES, Johannes (1975): General Prevention Revisited. Research and Policy Implications. *The Journal of Criminal Law and Criminology*, 66(8), 338–365. Online: <https://doi.org/10.2307/1142739>
- BAUMER, Eric P. et al. (2002): Crime, Shame, and Recidivism. The Case of Iceland. *British Journal of Criminology*, 42(1), 40–59. Online: <https://doi.org/10.1093/bjc/42.1.40>
- BAYLEY, Kimberly D. (2014): Watching Me. The War on Crime, Privacy, and the State. *UC Davis Law Review*, 47(5), 1539–1589.
- BECKER, Ulrich (1996): *Das „Menschenbild des Grundgesetzes“ in der Rechtsprechung des Bundesverfassungsgerichts*. Berlin: Duncker & Humblot. Online: <https://doi.org/10.3790/978-3-428-48853-7>
- BRADFORD, Ben et al. (2015): Obeying the Rules of the Road. Procedural Justice, Social Identity, and Normative Compliance. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 31(2), 171–191. Online: <https://doi.org/10.1177/1043986214568833>
- BRAITHWAITE, John (1989): *Crime, Shame and Reintegration*. Cambridge: Cambridge University Press, 286–293. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511804618>
- BRAMAN, Donald (2004): *Doing Time on the Outside. Incarceration and Family Life in America*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press. Online: <https://doi.org/10.3998/mpub.17629>
- DERSHOWITZ, Alan M. (2002): *Why Terrorism Works*. New Haven, CT – London: Yale University Press.
- FINSZTER Géza (2014): A büntető hatalom. In BORBÍRÓ Andrea et al. (szerk.): *A büntető hatalom korlátainak megtartása: a büntetés mint végső eszköz. Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére*. Budapest: ELTE Eötvös, 137–148.

- FLECK Zoltán (2014): Civilizációs válság és büntető populizmus. In BORBÍRÓ Andrea et al. (szerk.): *A büntető hatalom korlátainak megtartása: a büntetés mint végső eszköz. Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére*. Budapest: ELTE Eötvös, 149–162.
- HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich (1983): *A jogfilozófia alapvonalai vagy a természetjog és az államtudomány vázlata*. Ford. Szemere Samu. Budapest: Akadémiai.
- JAKOBS, Günther (2010): Zur Theorie des Feindstrafrechts. In ROSENAU, Henning – KIM, Sangyung (szerk.): *Straftheorie und Strafgerechtigkeit*. Frankfurt: Peter Lang, 167–182.
- JOHNSON, Lyndon B. (1966): *Special Message to the Congress on Crime and Law Enforcement*. Online: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/special-message-the-congress-crime-and-law-enforcement>
- KORINEK László (1986): A bűnmegelőzésről – Japán példája kapcsán. *Belügyi Szemle*, 24(3), 113–119.
- LENIN, Vlagyimir Iljics (1973): *Állam és forradalom*. Ford. Székffy Gyula. Budapest: Kossuth.
- MAROTTA, Michael (2009): *Reintegrative Shaming. The Essence of Restorative Justice?* E00715351 CRIM 610: *Theories of Criminal Behavior*. Online: <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.33839.61607>
- NAGY Ferenc (2014): Új tendenciák a büntetőjogban. In BORBÍRÓ Andrea et al. (szerk.): *A büntető hatalom korlátainak megtartása: a büntetés mint végső eszköz. Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére*. Budapest: ELTE Eötvös, 361–370.
- NAGY István András (2009): A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény módosításáról szóló T/9553. számú törvényjavaslat a büntetőeljárás gyorsítására irányuló célkitűzés tükrében. *Debreceni Jogi Műhely*, 6(4), 15–22. Online: <https://doi.org/10.24169/DJM/2009/4/2>
- POLT Péter (2020): Az egyezség. *Magyar Tudomány*, 181(5), 629–644. Online: <https://doi.org/10.1556/2065.181.2020.5.6>
- POLT, Péter (2022): Die Verständigung im ungarischen Strafprozess. *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*, 134(2), 537–560. Online: <https://doi.org/10.1515/zstw-2022-0016>
- TYLER, Tom R. (2006) *Why People Obey the Law*. Princeton, NJ: Princeton University Press. Online: <https://doi.org/10.1515/9781400828609>